

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ В РОМАНАХ

Валентин ЧЕМЕРИС

КНЯГИНЯ
І ХАН

CF FOLIO

Історія України в романах

Валентин Чемерис

Княгиня і хан

«Фолио»

2017

УДК 821.161.2
ББК 84(4укр)6

Чемерис В. Л.

Княгиня і хан / В. Л. Чемерис — «Фолио», 2017 — (Історія України в романах)

ISBN 978-966-03-7883-4

В одному з останніх романів Валентин Чемерис (1936–2016) пише про рязанську княгиню Євпраксію і хана Батия, онука завойовника Чингісхана, воїна і також завойовника... У сімнадцять вона вийде заміж за княжича Федора, через рік народить йому сина, а ще через рік її чоловік на чолі посольства вирушить у ставку Батия. Хан, дізнавшись про незвичайну вроду жони Федора та бажаючи принизити гідність руського князя, зажадав, щоб він привів дружину до його намету. Ображений Федір відмовився і був убитий за наказом Батия. Татари увірвалися в місто, жорстоко розправляючись з мешканцями. Живою мала залишитися лише княгиня Євпраксія – так повелів Батий... Текст подано в авторській редакції

УДК 821.161.2

ББК 84(4укр)6

ISBN 978-966-03-7883-4

© Чемерис В. Л., 2017

© Фолио, 2017

Содержание

Пролог	6
Сказання перше	10
Сказання друге	18
Кінець ознайомительного фрагмента.	23

Валентин Лукич Чемерис
Княгиня і хан
Історичний роман

Текст подано в авторській редакції

Пролог

І чудовисько хоче любові

Чудище обло, озорно, огромяно, стозевно и лаяй.
В. К. Тредіаковський

Жило-було на білому світі одне Чудовисько¹... А втім, не одне. Чудовиська у нас завжди щедро водяться – не переводяться. І не жило те Чудовисько, а просто було. Існувало. Не живе, але й не мертво. Це Красуня жила. Та, яку згадане Чудовисько переслідувало, жадаючи «спізнати її красу».

І ось як усе було і як воно колись закінчилося. Хоча – чому колись? Хіба тепер красунь немає? А коли є, то є й чудовиська, до неї ласі. Бо, як сказано в одному стародавньому манускрипті, «Чудовисько завжди знайде Красуню, бо не може заспокоїтись, що, крім нього, Чудовиська, у світі білому чомусь є ще й Красуня і належить вона іншому, тому Чудовисько неодмінно забажає її спізнати і «потішитись її красою», тож Красуню від Чудовиська може врятувати лише її смерть...»

Хоча буває і навпаки, як то сталося-трапилося, коли красуня Кюрбелдішин-хатун смертю покарала в першу шлюбну ніч найбільшого завойовника тих часів... Так, так, самого Чингіс-хана.

І хоч історія ця не з наших днів – минуло вже чи не тисяча літ, – але вона все одно сучасна, бо в усі часи існували красуні й чудовиська. Існують вони й сьогодні, існуватимуть і завтра-позавтра. І завжди чудовиська жадають потішитися вродою красунь.

Спершу автор хотів було назвати свій твір «Красуня і Чудовисько», але своєчасно пригадав, що у світовій літературі вже є твір із такою назвою. І, здається, не один і не в одного народу сюжет цей, як кажуть, мандрівний. І в усіх варіантах казки відбувається те саме казкове дійство: Чудовисько, захопившись Красунею, врешті-решт, перероджується. Якщо воно звіроподібне, то відбувається його трансформація, перетворення – під чарами любові. Себто любов рятує Чудовисько, і воно стає не просто кращим, не просто Принцом, а – Прекрасним Принцом.

Хоча це – казка. Розповідний народнопоетичний або писемно-літературний твір про ВИГАДАНІ ПОДІЇ ВИГАДАНИХ ОСІБ (виділення моє. – В. Ч.), іноді за участі фантастичних сил; те, що не відповідає дійсності, вигадка, байка. Одне слово, казка. Тож у ній все можливе, все-все.

Але ми – про життя. Реальне і про його – реальних, а не казкових – красунь і чудовиськ. Отже: жила-була одна жінка. Для зручності навімо її Красунею.

Заміжня. Гарного чоловіка мала, але... Потай – як це частенько й трапляється – зустрічалася з коханцем. Чи не цілий рік. Не відаючи, що він (коханець її) – маніяк. Душогубець, який уже погубив (історія справжня), жорстоко убивши 26 людей (жінок перед тим ще й гвалтував). Тож навімо його для зручності Чудовиськом. Та він таким і був – Чудовиськом, якого вже давно чекала шибениця чи куля в потилицю.

І його вже не один рік розшукували правоохоронні органи, а він, убиваючи людей безневинних, у перерві між своєю «основною роботою» зустрічався із заміжньою жінкою, яку

¹ Чудовисько – жахлива фантастична істота, потворне страховище; так кажуть і про людину з негативними рисами й такими ж моральними якостями, надзвичайно жорстоку, люту і т. ін. (За тлумачним словником української мови) (*Тут і далі прим. авт.*).

буцімто кохав. Хто він був насправді – та жінка (Красуня) не відала. А любов у них була така, що ні пером описати, ні словами розказати – за її власним зізнанням.

Красуня довго зустрічалася зі своїм коханцем, що вирішила розлучитися з чоловіком, і вони (коханець той був нежонатий) уже готували заяву до ЗАГСу.

Але не встигли – коханця, нарешті, викрили і схопили правоохоронці. І лише тоді жінка дізналася, що коханець, з яким вона мала ось-ось іти до ЗАГСу, маніяк-душогубець і на його рахунку 26 загублених душ. Загублених жорстоко і в муках нелюдських.

І що ж? Чи Красуня бодай просто жажнулась, коли її коханий виявився Чудовиськом? Де там!

– Я його кохаю, – сказала вона. – І кохатиму, хоч би що там було і хоч би ким він не був.

– Але ж він... душогуб! Тими руками, що вас обіймав (до речі, міг і вас під кепський настрій відправити на той світ), він душив людей! Маніяк! Божевільний! Скількох людей погубив у таких муках жорстоких, що їх навіть уявити страшно – муки катованих ним приносили йому задоволення і сексуально збуджували його.

– Ну що ж, – у відповідь Красуня, – але це для вас він, як ви кажете, маніяк, а для мене – коханий. Я його любила і любитиму, хоч там як.

Засудили її коханого маніяка до смертної кари, але через скасування у нас такої – до довічного ув'язнення.

Тюрма до смерті.

А Красуня, готуючись іти заміж за те Чудовисько, вже шиє весільну сукню. Навіть засуджені до «вишки» можуть за бажанням узяти (перебуваючи у в'язниці) шлюб. У нас демократія. Кожний маніяк, хоч би скільки він погубив душ, має право на збереження власного життя і на певні потреби у в'язниці. Йому зберігають життя, йому створюють оті умови.

Наша Красуня, приготувавши весільну сукню, чекає визначеного дня, коли її в тюрмі обвінчають з маніяком, якого вона ще кохає. А там... Після шлюбу Красуня буде їздити на побачення зі своїм Чудовиськом (в'язні мають право на одне щомісячне короткотермінове побачення і одне тривале побачення щокварталу). І Красуня буде їздити у ті дні любитися з Чудовиськом – виявляється, і таке право у них є.

Ось таке воно, життя. Чудовисько, закохавшись у Красуню, під дією любові стало Прекрасним Принцом. Але це в казці. В реальному житті, як бачимо, Красуня, закохавшись у Чудовисько, стала... Ні-ні, не Прекрасною Принцесою, а як і її коханий, просто чудовиськом.

У чому сенс людського існування? – запитуємо ми. – Може, в пошуках любові?

Слово «любов» часом вимовляють млюсним голосом, аж трохи заплющивши очі. Але ж любов буває різною, самою романтикою це поняття не обмежується. Не менше п'яти видів. Це – за класифікацією філософа Еріха Фромма. Їх він описав у своєму творі «Мистецтво любові». (Всі види любові в цій праці називаються об'єктами, а саме почуття розглядається як шлях пізнання таїн людини.)

Братська любов – це почуття базується на відчутті єдності з іншими людьми. Це любов між рівними.

Материнська любов. Або ще – батьківська. Але вона з'являється не лише у батька-матері до дитини, це відчуття виникає з бажання допомогти слабшому, безпомічному.

Любов до себе. Фромм вважає її необхідною умовою для виникнення любові до іншого. І ще Фромм вважає (мабуть, справедливо): людина, яка не любить себе, не здатна любити взагалі.

Любов до Бога. Фромм вважає її основою всіх видів любові.

Еротична любов – чуттєве почуття двох дорослих людей одне до одного. Така любов вимагає повного злиття, єдності зі своїм обранцем. Природа такої любові – виняткова, тож таке почуття може існувати і в гармонії з іншими видами любові, і бути самостійним пориванням.

Ще варто згадати платонічну любов, що поєднується з прізвищем філософа Платона, – піднесене почуття, засноване на духовному потягові без будь-якого фізичного зближення.

Але Еріх Фромм не обмежився описами п'яти видів любові, він розглядає ще дві протилежні форми – творчу любов і руйнівну. Перша підсилює відчуття повноти життя, передбачає виявлення турботи, інтересу, душевний відгук і може бути спрямована як на людину, так і на предмет чи ідею. Друга ж – руйнівна – поривається позбавити волі коханого, вона, по суті, є нищівною силою. Це, зрештою, манія. Хвороблива любов. Давні греки називали її «безумством від богів» і вважали справжньою карою. Бо така любов є одержимістю, змушує страждати закоханого і часто передається об'єкту пристрасті. Це почуття – деструктивне, воно наказує бути весь час поруч з об'єктом обожнювання, змушує відчувати божевільну пристрасть і ревності. Одне слово – це любов-манія. Себто хворобливий стан психіки, для якого є характерним зосередження свідомості й почуттів на якійсь одній ідеї, об'єкті тощо. Зрештою, любов-манія близька до маніяцтва, коли й маніяк-убивця може стати предметом захоплення й поклоніння. Чи – любовної пристрасті. Така любов-манія є божевіллям, потьмаренням розуму і може спалахнути до будь-якого злочинця і кривавого маніяка-ката, і може призвести (і призводить) як до вбивства, так і до самовбивства, коли він покине її чи вона покине його...

Яка любов найсильніша – сказати непросто, адже все залежить від того, що вважати силою. Якщо мати на увазі напругу пристрастей, то тут ніщо не може зрівнятися з манією та еросом. Але такі почуття недовговічні й часто руйнівні, що не тільки іноді руйнують психіку й душу, а знищують і самого об'єкта. Інші види любові не породжують такої бурі емоцій у душі, зате здатні супроводжувати нас дуже довго. Іноді і все життя.

У автора, між іншим, уже є оповідь під назвою «Красуня й Чудисько» (див. його книгу «Заповіт нічного демона», Київ, 2012 р.). Тож іще один варіант цієї теми, аби не повторюватись, автор назвав «Княгиня і хан», хоча суть від цього не змінилася.

І ось що сталося, коли Чудовисько дізналося про Красуню і забажадало «изведати ее красоту»...

Отже, це повість про Княгиню і хана, рік 1237-й...

Є в Рязанській області (Росія) місто Зарайськ, назва якого походить від стародавнього церковнослов'янського слова «заразитися», тобто вбитися на смерть. У Зарайську й жила героїня пісні, що хвилює й тепер, наче сьогодні вона створена:

Вновь доносят нам были:
Русь святою была,
Жаль, что мы позабыли
Наших предков дела.
Здесь младенец и старый
Нашу веру хранил,
Мудрый воин удары
От Руси отводил.
И князя проливали
Благородную кровь,
Вдовы не отдавали
На погребенье любовь.
Так рязанка-княгиня
В некоем граде жила.
Евпраксия ей имя,
Молодая жена.

У стародавньому манускрипті так буде записано:

«Мало хто поки що знає, що прекрасна повість про її любов і подвиг, як зоря, що впала, сяйнувши в глухій ночі, вона назавжди залишила в її пільмі алмазний іскристий слід, навіки вписана тепер у руські святці: не так давно її визнано святою. За що і чому?»

Євпраксія жила в часи монголо-татарського іга і здійснила свій подвиг тоді, коли, стікаючи кров'ю, Русь лежала в попелищах, сплюндрована і пограбована набігами лютого ворога. Щоб відкупитися від нього та отримати хоча б якийсь передих, рязанська земля послала до Батия посольство з багатими дарами.

Вирушив до татарського хана «бити чолом», аби пом'якшити його серце (якщо тільки воно в нього було, в чому виникав великий сумнів), князь Федір Зарайський. А вдома він залишив красуню-жону, кохану Євпраксію, яку любив понад усе в світі, і трирічного сина Іванка...

Поїхав, не підозрюючи, що Чудовисько те, як через віки й писатиме поет Василь Тредіаковський, було «обло, озорно, огромно, стозевно и лаяй».

Сказання перше

Де ти була, коли я тебе ще не знав?

Ні-ні, це із сучасної пісні, вельми, до речі, популярної:

Где ты была? В каком ином краю?
Где ты была? Все дни, всю жизнь мою?
Где ты была? Ликуя и скорбя,
Где ты была, что я не знал тебя?

Коли б княжич рязанський Федір Юрійович, як вони, нарешті, познайомились, запитав: «Де ти була, коли я ще не знав тебе? В Рязані тебе не було, інакше б ти вже була моєю», Євпраксія – тоді ще юне дівча – відповіла б:

– У Рязані мене тому не було, що раніше я була вдома.

Ні-ні, не в якомусь там царстві, як і не належала вона до якогось чи не міфічного царського роду. Це літописи запевняють, що Євпраксія була «із царського роду». Якого саме, з якого царства – не уточнюють. І Євпраксія не належала до царського роду. Бо ніякого царського роду не було. А написали так ваговито. Знай, мовляв, наших! Бо наші князі – навіть удільні – одружуються лише з царівнами, тоді як Євпраксія була родом із...

...не повірите, з Умані. Хоча знана в історії як свята Євпраксія Рязанська.

Як писав один із авторів, здається, теж уродженець Умані, на половині шляху між Києвом та Одесою, серед сухих дібров і родючих полів, мілких річечок і багатих рибою ставків розташувалося невелике привітне і затишне містечко Умань.

Своєю назвою містечко зобов'язане однойменній річці Уманці (в літописі – Уми), нині напіввисохлій, ледве примітній, хоч вона буває й повноводою.

Кошовий отаман Іван Сірко, «выйдя на лодках из Запорожья с большим войском, проплыл вверх по Бугу до города Уманя, против Уманя выгребся на сушу, прибрал к себе много войска, разгромил татарские улусы...».

Так писатиме уманський полковник Іван Безпалій. Перша згадка про Умань – у судовому документі за 1616 р. Але й століттями раніше Умань існувала – і в часи Великого князівства Литовського, і ще раніше. Зокрема, і в часи князя Ольгерда, який знищував татаро-монголів і після сплюндрування ними Києва в 1240 р. Понад два століття кримські татари грабували і спустошували українську землю, захоплюючи люд та женучи його в неволю тисячами (ясир), щоб потім їх перепродувати на турецьких невідьницьких ринках. Згодом Польща, уклавши з Литвою унію, захопила землі Волині та Київщини. У 1609 р. комісія Речі Посполитої, оглянувши «пустиню Умань», описала її природні кордони і ті населені пункти, що там тоді існували. І назвала українські землі, що межували з Диким Полем аж до Білої Церкви і не були власністю феодалів, «пустинними».

Сьогодні Умань – місто обласного значення, адміністративний центр Уманського району Черкаської області. Розташована над річкою Уманкою (басейн Південного Бугу). Досі час заснування Умані невідомий. Сеймовим актом 1609 р. «пустиня, що йменується Уманню» пожалувана була у вотчинне володіння брацлавському старості Калиновському. Ця «пустиня» мала в окружності до 300 верст. У ті далекі часи сусідами уманців були кочівники, тож вони часто робили набіги на поселення слов'ян, а тому місто постійно зміцнювалося мурами. У тих місцях археологи знайшли рештки поселень часів палеоліту, трипільської культури, періоду пізньої бронзи, черняхівської культури, часів Київської Русі, а неподалік від міста виявлено скитські кургани. У XIII ст. ці землі захопили монгольські орди – спокою та безпеки там ніколи

не було. Але люди все одно жили, оточували стінами свої поселення, працювали коло землі зі зброєю в руках.

Євпраксія й була родом із тієї Умані. Народилася вона і виросла в сім'ї тамтешнього удільного князя Веслава Уманського у 1216 р.

Умань чи, як її ще називали, Уманя, тоді була оточена дерев'яними стінами, і коли батько-князь із воями своїми вирушав у похід, Євпраксія разом із матір'ю піднімалася на стіни до заборол, і звідти вони махали білими хустками вслід дружині, що зникала в степу... І скільки себе пам'ятала Євпраксія (маленькою її звали Праксею або Парасею), стільки й проводжала батька в похід із високих дерев'яних стін. Бо скільки пам'ятала себе, стільки й нападали кочовики на їхню Уманю, і горіла вона не раз, і траплялося, що й доценту її руйнували, але Уманя знову і знову відроджувалася з попелу – мабуть, невмирущою була. Та попри все, уманці жили. Більше з тривогою, ніж зі спокоєм, але де подінешся? На Київ уже була надія слабка – Київ, колись такий могутній стольний град Русі, занепадав. (Край йому покладе монголо-татарське нашествя 1237–1242 рр.) Але киево-руські землі ще раніше перестали становити єдине ціле. Про ті часи історики писатимуть: у перше десятиліття XII ст. закінчився ранньофеодальний період Київської Русі та почалася епоха феодальної роздробленості.

Не затихало і не вгамовувалося політичне суперництво князівських династій Русі, виникла система дуумвірату – правління на київському столі князів із двох ворогуючих князівських ліній, які не бажали поступатися першістю одна одній. Напружена міжусобна боротьба князів і князівських угруповань швидко вела до занепаду колись могутню державу русів, що її традиційно очолював Київ. За нього точилася постійна боротьба, і невдовзі поряд із Києвом почали виникати нові центри – Чернігів, Владимир-на-Клязьмі, Смоленськ, Галич.

Протягом XI – початку XII ст. на політичній мапі Русі з'явилося близько 15 (!) незалежних великих князівств, з яких п'ять – Київське, Чернігівське, Переяславське, Володимиро-Волинське і Галицьке – були в межах сучасної України. У другій половині XII–XIII ст. процес політико-адміністративного дроблення захопив і їх. У кожному князівстві своєю чергою – і вельми швидко та невідворотно – з'являлися карликові князівства-васали. Втім, коли Південна Русь катастрофічно дробилася, в низці земель Русі виявилися тенденції до об'єднання, виразником яких була сильна князівська влада (зокрема у Володимиро-Суздальській Русі). Зрештою, в епоху феодальної роздробленості, за якої рясно виникали окремі князівства – великі й малі, Київ зі столиці Русі перетворився на стольне місто однієї з її земель та був в однакових умовах з такими містами, як Новгород, Владимир-на-Клязьмі, Смоленськ, Галич, Чернігів. Відрізнявся Київ від них лише своїм історичним – вельми багатим і значним – минулим. Та ще хіба тим, що був церковним осереддям усіх давньоруських земель. А ще – своєю роллю в боротьбі Русі з половцями. Оскільки Південна Русь межувала з половецьким степом, то набіги кочовиків на її краї ніколи не припинялися – особливо у другій половині XI ст. Хто тільки не шарпав тоді Русь – печеніги, торки, половці... Вони підривали економіку, відволікали населення на боротьбу з ворогами Русі... Київське князівство, що вигулькнуло на місці колишньої Київської Русі, своєю чергою швидко та безповоротно переділялося на ще менші князівства. Ось тоді й подалося населення звідти на схід і на північ, де утверджувалися нові князівства. І, зокрема, Володимиро-Суздальське. Життя там було безпечнішим – на той час. Тож після поразки руських військ на Калці від монголо-татарів, населення почало чи не масово переселятися в пошуках безпечних місць проживання, зокрема у верхів'я Волги та Оки.

Тамтешні князівства, завдяки своєму географічному розташуванню оддалік шляхів половецьких та інших кочовиків не вели з ними постійної та виснажливої боротьби, що десятиліттями (ба століттями!) точилася в Південній Русі. Місця там були глухі, суворі, земля гіршою, тож вимагала більшої праці, але на хліборобів ніхто не нападав, і це вже було добре. Колись у тих краях мешкали фінські племена меря та мурома, але з часом вони, коли з'явилися нові сусіди, русифікувалися, а, втративши свою національну особливість, асимілювалися

з прийшлими слов'янами – так почала в тих краях творитися нова, вже Північно-Східна Русь: Владимирська, Рязанська, Суздальська...

Крім рільництва, переселенці займалися лісовими промислами, як казали, «угольничеством, лыкодерством, бортничеством» тощо. Для переселенців з Київщини, слов'ян із діда-прадіда, поселення в нових краях та змішання їх із фінами не могло залишитися без наслідків: поступово змінилась їхня мова, відбулися навіть деякі зміни фізіологічного типу. Непомітно північно-руська народність почала перетворюватися на самостійну великоруську народність. Утворювалися нові звичаї, традиції. Це в тих краях виникне за Юрія Долгорукого маленька фортеця з фінською назвою Москов, що згодом стане центром Московської Русі, а ще пізніше – і центром держави під назвою Росія. І цю нову Русь на півночі та сході разом із тамтешнім людом творили й переселенці з Києва, і край той на віки вічні стане їхньою батьківщиною.

Від уманців, які раніше перебралися до Ростова, Владимира, Суздаля чи Рязані (її удільне князівство згодом увіллється до Ростово-Суздальського) надходили вісті утішні: мовляв, і ви, земляки, перебирайтеся сюди, тут жити краще, та й ворогів немає...

Батько Євпраксії, удільний князь уманський Веслав, перебиратися в далекі й чужі краї не квапився.

– Наш рідний край тут, – казав бувало. – І Уманя наша тут. І її треба берегти, а не нову отчину шукати. А що вороги у нас водяться, так вони всюди водяться – не переводяться. Бо де ви бачили край без них, без воріженьків? Прийдуть вони і в Рязань їхню чи в Суздаль і Ростов – ось побачите...

І як у воду дивився: біда – ще страшніша за половецьку – прийде і в Рязань, але то буде пізніше, як припреться хан Батий з ордою людоловів...

У ті часи в Умані було, як у пісні козака Климовського² «Їхав козак за Дунай». Хоч її буде написано через віки після подій, що ми їх описуємо, але так було в Україні чи не споконвіку:

Їхав козак за Дунай,
Сказав: «Дівчино, прощай!
Ти, конику вороненький,
Неси та гуляй!»

«Постій, постій, козаче,
Твоя дівчина плаче,
Як ти мене покидаєш, —
Тільки подумай!»

«Білих ручок не ламай,
Ясних очок не стирай,
Мене з війни зі славою
К собі очідай!»

«Не хочу я нікого,
Тільки тебе одного,
Ти будь здоров, мій миленький,
А все пропадай!..»

² *Климовський Семен* (роки народження і смерті невідомі) – український козак-піснетворець кінця XVII – першої половини XVIII ст. Автор популярної пісні «Їхав козак за Дунай». На основі скупих біографічних даних про Климовського російський письменник О. Шаховський написав у 1812 р. оперу-водевіль «Козак-віршувальник».

І Євпраксія чекала з походу коханого, рязанського княжича Федора, як ще раніше чекала з походу батька (а коли й одночасно їх обох виглядала з високої фортечної стіни). І на світ білий вона з'явилася, коли батько її був у черговому поході і міг не повернутися.

І прийшов на Русь перший зимовий місяць, званий студнем. Засніжило, забілило видно-коли, навіть уночі було біло-біло. А коли з-за рваних хмар виглядав місяць, та ще у повні, все навколо іскрилося сріблом, і світ білий тоді ставав казковим. Земля, ще вдень вогка, з настанням вечора змерзлася в груддя, що навсбіч летіло з-під копит.³

Того пізнього надвечір'я удільний князь уманський Веслав Всеволодович повертався з дружиною зі свого чергового походу, яким, здається, не було кінця-краю. Щоправда, з походів він зазвичай повертався з перемогою, але радощів від того було мало: дружина в тих походах танула. І новими воїнами поповнювати її ставало дедалі складніше. Про це й думав князь, і думи його були невеселі. Не радувала й перемога – де брати воїв? Багато їх гине в січах, в його князівстві негусто вже залилося чоловіків – самі старі та малі. «Довоююся, – думав князь, – що й дружини скоро позбудуся...»

Але нічого не вдієш – на Русі ворогів багато, їх треба долати, щоб вони тебе не подолали. А за звиягу найкращі воїни кладуть голови. Гору береш над ворогом, а дружина стає меншою, і позаду залишаються могильні горбики над полеглими його воїнами. В Умань повернешся – одні радіють, інші, чий чоловіки не повернулися, голосять і побиваються... А що вдієш?

Попереду в білій імлі світлячками спалахують вогники. То – Умань. Ще трохи – і воїни, нарешті, передихнуть у теплі й затишку – до наступного походу.

На дерев'яних стінах, що бовваніють у тій імлі, видніються постаті дозорців. Але чого це вони розмахують смолоскипами, наче в радості? Чи вітають княжу дружину з поверненням?

За стінами вже видно дахи хат, криті очеретом, комор, то там, то там – церквиці. А он уже здіймається високий княжий терем, критий гонтом.

Та ось уже й міські ворота – розчинені навстіж. Князя з дружиною запрошують. Навстріч мчать вершники.

– Князю, захиснику наш! Із радістю тебе вітаємо! Дочка в тебе народилася! Така гарна – вся у матір, у неньку свою ріднесеньку...

Князь пришпорив біг коня і влетів у місто: було тоді 16 студня 1216 р. І князь уманський Веслав запам'ятав той день – власне, вечір, коли він уперше почув про народження доньки.

Нарешті, у нього народилася довгоочікувана дитина. Бо довго-довго те дитятко чекали. Княгиня й на богомілья ходила, і на церкви жертвувала, і била поклони перед іконами, благаяючи послати дитятко. І ось небеса зглянулися. Потім з'явиться й син-спадкоємець... І княгиня, взявши у няньки сповиту донечку, тулила її до грудей, наспівувала:

Котку сіренький,
Котку біленький,
Котку волохатий,
Не ходи по хаті!
Не ходи по хаті,
Не буди дитяти!

Дитя буде спати,
Котик – воркотати.
Ой на kota-воркота,
На дитину дрімота,

³ Чи не тому згодом студень буде називатися в Україні груднем?

А-а, люлі...

Князь не зайшов до палат, а вбіг – збуджений, захеканий.

– Ну?... Де вона? Де? Де? – кинувся до княгині Феодулії, жони своєї. – Показуй же мені хутчій дитятко наше!..

І коли княгиня усміхаючись подала йому сповиток із малям, ухопив його, зазирнув у нього, вигукнув:

– Ось такою я й уявляв дитятко наше! Донечка наша буде такою ж щасливою, як і ми з тобою, моя люба. Як по-грецькому буде «щаслива»?

Феодулія була грекинею родом із Візантії, грецька мова – її рідна, але й руську вона вже знала, як рідну.

– Евпраксія! – вигукнула.

– Так і назвемо нашу донечку. Назвемо... Євпраксією. Себто – щасливою.

В Умані, у княжому теремі батька, минули перші шістнадцять літочок Євпраксії. Дівчинка була височенькою, струненькою і вельми гарненькою. Навколо голівки вінцем дві заплетені коси. Темно-карі, такі жвавві й проникливі оченята, злегка смагляве личко... Сміється так гарно, що послухаєш її – то лише сміхом будеш зачарований. Вже почали до княжої доньки свататись хлопці-молодці, але всі отримували відмову. Мала ще дівонька. Хай ще рік-два підросте. Аж року 1232-го в Умань заїхав рязанський княжич Федір, син тамтешнього великого князя Юрія Інгваровича. І як побачив Євпраксію, так і вигукнув:

– Моя! Оце вже моя!

Євпраксія зашарілась, зарожевіла, як півонія, що з пуп'янка почала ставати квіткою, і, затуляючи личко руками, побігла до княгині-матінки.

– Мамо, мамуньо! Я не відаю, що зі мною коїться...

– А що ж з тобою коїться, дитино моя? Чи ти, бува, не закохалася в рязанського княжича?

– Ой, не знаю, матінко, не знаю... І не відаю, але рязанський княжич Федір мені чомусь... любий. Мовби я скільки живу, стільки й знаю його, хоч він зі своєї Рязанщини вперше заїхав до нашої Умані...

– Пропала дівка... – посміхнулася мати, але посміхнулася чомусь журно – не хотілося розлучатися з любою донькою. Так швидко це лучилося. Не встигла донька й нащобетатися в батьковім гніздечку, як уже пора їй вилітати. А коли рязанський княжич такий любий, доведеться їхати аж до Рязані. Хоча таке князівство, як Рязанське, не шкода княгиньку й віддавати. Буде вона там у теплі та затишку...

Вже й свати на порозі. Неблизький шлях од Рязані до Умані, а вони вже тут – своєї завели урочисто:

– Почули ми, світом блукаючи, що у вас, добрі люди, виросла красна квітонька. А у нас, теж добрих людей, садочок є. Тож чи не пора вашу квітоньку та пересадити в наш садочок? Маємо доброго садівника, княжича Федора, якому запала в серденько ваша квітонька, він її й доглядатиме у своєму садочку...

– Є, є у нас квітонька, – одказують уманці. – Тільки ж вона ще уповні не розквітла. Ще пуп'яночок, почекайте трохи квіту.

– Що ви кажете таке? – дивуються свати. – Який пуп'яночок? Подивіться, вона вже он як розквітла! Якраз для нашого доглядальника, княжича Федора.

– Коханчику мій... – шепотіла Євпраксія Федорові. – Любчику мій єдиний! Як ти мене оце питав, де я була, покіль ми не познайомились? Це ж я і неньку свою рідненьку питала: а де я була, коли ще не народилася?... А вона мені: «На островах Блаженних, доню...»

– Де-де? Щось я не чув про таке? – жваво запитав княжич. – Блаженні острови? Де вони? Чомусь у нашому князівстві таких немає...

Княжич Федір тоді вперше почув, що є такі – незбагненні, знані й незнані – Блаженні острови. Ось тільки вони містяться десь на краю землі – де саме точно, ніхто не відає – за непрохідними горами та океанами, не на заході, але й не на сході, там сонце ніколи не сходить, бо воно там ніколи й не заходить... Там люди не відають ні горя, ні тяжких трудів, вони завше молоді, а юність їхня триває чи не сто років поспіль. Їхній час минає в бенкетах на лоні природи, а врожаї на тих островах самі родяться... Там немає спеки, бо там завжди ранній рожевий ранок. Живуть там люди довго-довго, не одне наше життя, і не старіють, завжди при силі й квітучому здоров'ї. А помирають – як засинають... Там, розказувала Євпраксія враженому рязанському княжичеві, і перебувають усі ще ненароджені діти... І вона там жила, коли ще не народилася...

– Так ось чому я тебе раніше не знав! – дивувався Федір. – Ти жила на островах Блаженних, а я в Рязані живу... – І по хвилі додав, зітхнувши: – От би пожити на таких островах...

Євпраксія нічого й відповісти не встигла, аж тут княжич, ляснувши себе руками об поли, вигукнув (голос мав сильний, дзвінкий):

– Та що це я кажу? Які острови Блаженні, бодай там і рай земний! Та ще десь на краю світу? Як у нас іноді кажуть, у чорта на болоті. Може, там і краще жити, як деінде, але найкраще жити в рідній стороні, вдома. А як на мене – так у Рязані нашій. От заберу тебе, голубко моя, в нашу Рязань, і ми так заживемо! Куди тим островам Блаженним!

Євпраксія сміялася щасливо (аж самій не вірилося, що вона така щаслива).

– А після островів Блаженних, це вже як народилася, в Умані я була. У своїй рідній Умані, що для мене теж – блаженний край. І тебе виглядала-ждала. Ждала-виглядала, хоч і не знала я, де ти, в якій Рязані. Хоч і не відала, який ти, бо тебе ніколи до того не бачила, але вірила, що ти є у цьому світі – найкращий у світі білому, любий мій княжичу...

– І виглядала мене?

– Атож. Я ж бо знала, що мій милий-чорнобривий у Рязані, що він ось-ось до мене прилине, соколик мій ясний. Як добре, що батько мій, коли нам почали аж надто загрожувати кочовики, запросив помочі у твого батька. А твій батечко прислав тебе з Рязані з дружиною допомогти нам відбитися від клятих кочівників! Ми з вашою поміччю і від кочівників відбилися, і я тебе нарешті зустріла.

– А я тебе, лебідонько моя... Досі в мене ще ніколи не було такого вдатного походу. Але додомоньку, у Рязань свою, я повернуся лише з тобою.

Весілля після всіх перемовин і домовленостей між батьками молодої та молодого вирішено було справляти в краю молодого, в Рязані. Князівство там велике і славне, тож і весілля теж на славу вийде. І вже спорядили весільний поїзд, і повіз він молоду, її подруг та дружок у незнану їм Рязань. Земляки проводжали Євпраксію далеко за міські стіни Умані, співали і танцювали. І так веселилися, що й молода, дивлячись на них, усміхнулася. Правда, й слізка накопилася світла та наче сонячна. Молоду лякала не так дорога (весільний поїзд охороняла сотня вершників із княжої дружини) – як незнана Рязань, де вона з роду тата-неньки має перейти в рід княжича Федора, чоловіка свого, з уманської княжни стати рязанською княгинею на ймення Євпраксія Рязанська.

У Рязані вона проживе всього лише шість днів – рівно стільки, скільки в Рязані триватиме її з княжичем Федором весілля. Їй тоді солов'ями відтрьохкає шістнадцяте літечко, в сімнадцять вона вийде заміж, у вісімнадцять народить сина, у дев'ятнадцять завершить своє земне життя... Але це буде згодом, а тоді, в Рязані, весілля, як співається вже в наші дні, співало і танцювало – весілля в усі часи весілля. І будучина молодятм видавалася чи не веселковою...

А рязанський княжич лебедем біля вірної лебідоньки своєї ходив, руками, як крилами змахуючи, одказував ячанням лебединим:

– Де ти була, коли я тебе ще не знав? Чому ти не була в Рязані моїй, де я відразу ж і назавжди б тебе назвав, бо ми створені Господом одне для одного?

Ой у вишневому садку
Там соловейко щебетав.
Додому я просилася,
А ти мене все не пускав.

«Ти милий мій, а я твоя.
Пусти мене, зійшла зоря.
Проснеться матінка моя,
Буде питать, де була я».

А ти їй дай такий одвіт:
«Який прекрасний майський цвіт...
Весна іде, красу несе,
І тій красі радіє все».

«Доню моя, не в тому річ,
Де ти блукала цілу ніч?
Чому розплетена коса,
А на очах блищить сльоза?»

«Коса моя розплетена —
Її подруга розплела.
А на очах блищить сльоза,
Бо з милим я прощалася.

Мамо моя, ти вже стара,
А я щаслива, молода.
Я жити хочу, я люблю.
Мамо, не лай доню свою».

...Повернулася під ранок дівчина з побачення з милим, що тривало десь у вишневому садочку всю ніченьку місячну, а матінка підозріло, як ото і в пісні співається:

«Чому розплетена коса,
А на очах блищить сльоза?...»

А відповідь на запитання, чому розплетена коса, одна: тому коса розплетена, що дівчина вже... не дівчина. В ту ніч під місяченьком, у вишневому садочку, в обіймах милого втратила вона цноту.

Дівоча коса (заплетене волосся, так тлумачиться слово «коса») – споконвіку на Русі-Україні є символом дівочої краси, честі, цнотливості.

З давніх-давен в Україні теплої пори дівчата ходили з непокритою головою, заплітаючи волосся в коси. На Лівобережному Подніпров'ї дівчата у свята заплітали волосся в одну косу, яка вільно звисала по спині, а в будень – у дві, закладаючи їх вінком навколо голови. На Полтавщині дівчата заплітали волосся у дрібні кіски («дрібущи»). У коси часто вплітали вузьку яскраву стрічку, шнурок («кісник», «стюжку», або ще – «красну красу»).

І ось наставав дівич-вечір... (Дівичем – сьогодні вже напівзабуте, колись таке колоритне слівце – називали й того хлопця, хто беріг свою невинність.) А вже дівич-вечір – обрядова вечірка молодії напередодні весілля, прощання з дівуванням.

Коли дівчина збиралася заміж, на дівич-вечорі, і відбувалося обрядове розплетення коси нареченої.

Розплітаючи нареченій косу, її подружки співали пісень:

На ріки, слізеньки, на ріки,
Розплели кісоньку навіки.
Ріками слізеньки, ріками
Розплели кісоньку руками...

У піснях оспівувалася жалоба за косою, як символом дівування:

Ой, просо, просо,
Ти ж моя золота руса косо,
Не рік я тебе кохала,
Щосуботоньки змивала,
Щонеділеньки вбирала,
А за день стеряла...

На дівич-вечорі дівчата-подружки нареченої вили гільце: деревце або гілку сосни оздоблювали квітами та стрічками. Гільце символізувало незайманість, красу і молодість та було окрасою дівич-вечора, символом прощання з дівочтвом.

Зібрався дівич-вечір і в Євпраксії, на якому подруги розплели їй косу дівочу. А розплітаючи косу, співали весільних пісень – радісних і трохи сумовитих. Як і годиться нареченій на дівич-вечорі, Євпраксія ронила світлі сльози, прощаючись зі своїм дівочтвом.

Розплітання коси символізувало для дівчини завершення попереднього (звичайно ж, безтурботного дівочого життя) це ще звалося «прощанням із красною красою», як звалася барвиста стрічка, що її вплітали в дівочу косу.

А потім починалося найдраматичніше дійство дівич-вечора – молодій відрізали косу. Це було ритуальне дійство. За цим ритуалом наречена мала вириватися і не давати відрізати косу, але за третім разом скорялася. Від тієї миті, як відрізали косу, дівчина-наречена переходила у стан заміжньої жінки. Її вбирали в жіноче вбрання, а вона збирала волосся у жмут, запиналася хусткою або вдягала очіпок. (Виходити без нього межі люди для жінки вважалося непристойним.)

Цей обряд звався покриванням та був завершальним у домі нареченої. Після цього молодий забирав молоду до свого дому вже як свою жону-дружиноньку...

Сказання друге Мунгали ідуть!

Князював тоді в Рязані Юрій Ингварович, син варяга, але вже русич. Кажуть, він був удатним воїном, розумним правителем, розважливо-поміркованим політиком. І не з тих, хто гарячковито, рубає з плеча. І сина свого Федора теж виростив відважним, але – розсудливим, який спершу думає, а потім чинить. Любив Юрій Ингварович сина, як у Рязані казали, зело. Нічого для нього не шкодував і ніколи йому не перечив, даючи волю. Знайшов Федір деь чи не в Київській Русі собі наречену – весілля відмінне йому влаштував. На всю Рязань. Шість днів весільчани пили й гуляли, співали й танцювали та молодого княжича з його вибраницею зело віншували. А на сьомий день, коли гості ще здається й не нагулялися вдосталь, князь слово взяв.

– Сину мій, княжиче Федоре, пора тобі вже князем ставати і в граді своєму княжити. Євпраксієчко, невісточко моя, віншуючи вас на весіллі вашому, дарую вам отчину – град Красний, що на річці Осетр – там ви й почнете творити своє князівство.

Це був щедрий дарунок батьків – княжич Федір нарешті ставав князем, хоч і удільним, та отримав князівство – нехай і удільне. Але ж своє.

І молодята враз заквапилися у своє князівство. Того ж дня княжі слуги перенесли весільні дарунки – вельми щедрі – на струги, великі човни-вітрильники, і попливли струги з молодятами рікою Осетр.

На стругах музики не вгавали, і де струги, напнувши вітрила, пропливали, там на берег вибігали люди і співанням весільних пісень молодят проводжали. Струги проминули городок Олегів, оточений дубовим лісом, у Переяславлі затримались на день і далі попливли – аж до Перевітська, а там уже починалися землі їхнього князівства. Обнесений валом і огорожею із вікових сосон, град Красний стояв на високому березі холодної та швидкої ріки. За Осетром далеко, аж до обрію, тягнулися густі ліси. Містечко було невелике. У княжому теремі, щойно збудованому (ще пахтів сосною) молодят зустрічали бояри і слуги.

– Честь і слава тобі, княже Федоре, і тобі, пресвітла княгине Євпраксіє Веславівно!

Зустрічали запашним, щойно спеченим хлібом – за руським старовинним звичаєм.

Колись городок, заснований 1146 р., звався, як і ріка, на березі якої він виріс, – Осетр. Град Осетр у ті роки був центром свого удільного князівства, згодом він стане прикордонним містечком-фортецею Рязанського князівства. Як свідчать літописи, які тільки на ймення в різні часи протягом віків він не мав: Осетр, Красний, град Святого Николи Корсунського, Заразьк, Новгородок-на-Осетрі, Заразеськ, Микола Заразький-на-Осетрі, Никола-на-Осетрі, Миколи Заразького посад, Никола Заразький, Зарайськ, Зараск, а з XVII ст. стане Зарайським.

Але це буде упродовж століть, а тоді городок Осетр став Красним. Себто красивим. Та й навколо слалися мальовничі місця (тож і Красний). Євпраксія, коли з човна вперше побачила град, де її коханий мав стати удільним князем, а вона – княгинею, заплескала в долоньки – так їй сподобалось містечко, обнесене ровом і дерев'яною огорожею.

– Як тут гарно-красно! – викувала захоплено.

– І життя наше буде так само красним, – пригорнув князь Федір кохану.

Спершу так і було. Тамтешній люд був певен, що Сирін – райська птиця-діва, що має людську подобу й солодкий голос, птах радощів, успіху і слави, не деінде, а в їхньому краї живе. Це про нього літописи писатимуть: «Птица, глаголемая сиринес, человекообразна, суца близ святого раю... ея же нарицають райскую птицу сладости ради песен ея».

Сирін і мешкала буцімто у їхньому краї та зачаровувала усіх своїм співом, що в людей викликало гарний настрій, радість і щастя, хоч побачити її могли тільки щасливі та радісні

люди. Не кожному пощастить побачити Сирін, адже птаха так само швидко зникає, як слава чи успіх. Та в граді Красному багато хто глаголили і присягалися, що вони в живі очі бачили оту птаху Сирін, тому вони й щасливі у своєму краї, в городку Красному на Осетрі.

Князь Федір запевняв княгиню свою, що й вони ось-ось побачать Сирін. Вона показується на очі лише щасливцям, а вони ж щасливі в любові своїй. Прокидалась Євпраксія не рано, але й не дуже пізно, коли сонечко вже вставало за лісами та осявало першими променями річку і град Красний. Вона тихо, радо посміхаючись, кликала: «Федю, Федю...» Кликкала, хоча й знала, що князя вже немає, він встає рано й одразу ж іде клопотатися своїми княжими справами.

Як завжди, в теремі вже пахло свіжоспеченим хлібом.

Млосно потягнувшись, гукала прислужниць. В опочивальню, ніби чекали цього, вбігали юні дівчата, несучи на руках сорочку з тонкого шовку, синю спідницю-поньову (так вона звалася химерно), пишний короткий сарафан-навершник із яскравого оксамиту.

– Яка ти гарна, княгине! – крутилися навколо неї дівчата. – Наче тя хто намалював... Скажи, скажи, княгинюшко, як нам такими вродливими стати?

– Авжеж, скажу, – посміхалася княгиня. – Та ви теж гарні...

Так і минали роки, безперечно щасливі. Хоча які роки? Прожила Євпраксія з князем Федором рік, народила дитинча – синочка пухкенького. Іванком його назвали – князь був неймовірно радий і не знав, як і дякувати княгині, що подарувала йому спадкоємця.

Здавалося, так буде завжди – у щасті й затишку. Іванко швидко ріс, на ноги якось непомітно зіп'явся. От-от побіжить... Молода княгиня не могла нарадуватися своєму первістку, пестила його, гралася з ним та все наспівувала синочку пісеньок, що їх із дитинства пам'ятала – про сіренького вовчика, про кота-воркота.

Ой ходить сон коло вікон,
А дрімота коло плота.
Питається сон дрімоти:
«Де ж ми будем ночувати?»

«Там ми будем ночувати,
Де хатина теплесенька.
Там ми будем ночувати,
Мале дитя колисати».

Ходить сон коло вікон,
А дрімота коло плота.
Дитя буде спати,
А я буду йому співати...

Згодом вихованням малого Йванка перейнявся батько. Часом під слюдяне вікно княжого терема приводили загнужданого жеребчика, що бив копитом землю. Федір садовив синка попереду себе у сідло.

Євпраксія жахалася, зі сльозами кидалась до князя:

– Що ти чиниш? Хіба ж можна такого малого на коня? Віддай сюди!

А Федір тільки сміявся.

– Не віддам. – І погладжував світлу кучеряву борідку. – Іванко – надія моя. Маю синка всьому навчити, а найперше – на коні їздити.

І зникав. А Євпраксія злякано вслухалася в тупіт копит коня, що помчав її чоловіка й синочка, а тоді піднімалася на фортечну стіну і з високої кутової башти вдивлялася в темно-

зелену гушавину борів, що тяглися понад рікою – там зник Федір із сином. Тривога на серці трохи вщухала – князя супроводжували озброєні дружинники, вони ж захистять його з малим на випадок чого... І княгиня мало не до вечора вдивлялася в далину, виглядаючи чоловіка і сина.

А якось із лісу на дорогу вилетів якийсь вершник. Плащ його на вітрі розпахнувся, і під ним саянула на сонці кольчуга... Гм... Коли б не лихо яке. Квапливо спустилася в терем, куди невдовзі зайшов слуга князя – Апониця, вклонився. А з ним і той чоловік у плащі й кольчугі.

Він теж уклонився княгині.

Апониця йому кивнув:

– Кажи пресвітлій княгині все, як є.

– Недобрі вісті я привіз, княгине... – почав той чоловік. – Сунуть на нас люті вороги із степового краю, видимо-невидимо їх... Подолати їх буде нелегко. Вони вже сусідів наших, половців та приволзьких булгар побили, жінок і дітей їхніх у полон погнали. А тепер ось на нас ідуть, нечестивці...

– Що ж воно за люди? – запитала Євпраксія. – Та й чи люди вони? Як прозивають їх?

– А прозивається той народ... – прибулець на мить запнувся, – прозиваються... мунгали. Або ще – татарове. Гонець їхній від царя їхнього безбожного Бату-хана, у Рязань приїздив. У князя Юрія десятину для свого хана вимагав – людьми, кіньми, різним майном. А не дадуть – мечем, застеріг, своє візьмуть... Кажу, мунгалами вони прозиваються, із далеких степів, де люди дикі кочують. І вони несамовиті – грабують, убивають, добро собі забирають, жінок і дітей теж, а міста й села плондрують та за димом пускають... Оті, що мунгалами прозиваються – люди диявола...

[МОНГОЛОЇДНА РАСА, азійсько-американська раса – одна з великих рас людства. Охоплює корінне населення Північної, Центральної, Східної, Південно-Східної Азії, Північної та Південної Америки.

Ознаками монголоїдної раси є жовтувата шкіра, плескувате обличчя з дуже випнутими вилицями, наявність епікантуса – особливої складки повік, жорстке чорне пряме волосся, слабкий розвиток волосся на обличчі й тілі. В середині великої монголоїдної раси вирізняють кілька рас: північноазійську (монголи, якути, буряти, евени, евенки), арктичну (чукчі, ескімоси), далекосхідну (китайці, корейці, в'єтнамці), південноазійську (більшість народів Південного Китаю, Індокитаю, Бірми, Індонезії, Філіппін) і американську (індіанці). Комплекс типових ознак монголоїдної раси чітко виявлено вже в палеоантропологічних знахідках часів мезоліту.

На території України представники народів монголоїдної раси відомі з часів Київської Русі (половці), монголо-татарської навали (татари).

...Людські поселення на території Монголії відомі з часів палеоліту. Першими ранньофеодальними союзами племен на території Монголії були об'єднання протомонгольських племен хунну (III ст. до н. е. – I ст. н. е.) і племен сяньбі (I ст. н. е.). В IV–X ст. територія Монголії входила до Жужанського, Тюркського, Уйгурського і Киргизького каганатів, у X–XII ст. – до імперії кіданів – Великий Ляо. На початку XIII ст. відбулось об'єднання численних монгольських племен під владою одного з нойонів (представники феодальної верхівки, що народжувалася) – Темучина, якого 1206 р. на великому курултаї (з'їзді) було проголошено великим ханом – Чингісханом. Створена в інтересах великих феодалів, військово-феодальна держава Чингісхана стала на шлях загарбницьких воєн. На середину XIII ст. під її владою опинилися Північний Китай і Тангутська держава, Середня Азія і Закавказзя, територія Ірану. Було встановлено панування монголо-татарського іґа на Русі. (УРЕ, т. 7, стор. 102–103.)]

Мунгали, звані татарами...

Що за мунгали? Татари? У Красному тільки про це й говорили. З острахом, що переростав у тривогу, яка вже не вгамовувалася... Невже лихо суне на Рязанську землю – за які такі гріхи?

Невдовзі виявиться, що йде навала така, що її рязанці до того не знали. Це підтвердив і гонець на змиленому коні, що примчав із Рязані до Красного.

– Княже! – кинувся до Федора Юрійовича. – Велике лихо прийшло на Русь. На нас вороги сунуть, нам досі не знані, які мунгалами прозиваються. І веде їх безбожний хан Батий... Отець твій, князь Юрій Інгварович, згукує всіх до себе на раду. І тебе чекає, княже Федоре, з дружиною біля Пронська...

Князь Федір почав спішно збирати дружину. А поки вона збиралася і харчем на дорогу запасалася, велів гукати ковалів.

– Роздмухуйте горна у своїх кузнях! Скоро нам треба буде багато-багато зброї!

І велів їм кувати мечі й сокири, готувати кольчуги, наконечники для стріл, лати, наручі – захист для рук...

А тим часом біля княжого терема вже зібралася дружина. Князь Федір забіг до Євпраксії в повному бойовому обладунку.

– Прощай, моє щастя! Радість моя, прощай! Дасть Бог, розіб'ємо клятих мунгалів – повернуся додому. А нині – похід. Збирає батько рать, будемо оружно мунгалів зустрічати.

– Ой, Федоре, серце віщує щось недобре... Кажуть, мунгалів клятих – видимо-невидимо, а Русь же ослабла від усобиць.

– Тож маємо в такий час нарешті всі разом бути – плече в плече! Прощай, Євпраксієчко, чекай мене з перемогою, бо як же інакше?... Тільки з перемогою! Русь наша має встояти. Маємо відбити клятих мунгалів. З нами й Сирін – птаха щастя й успіху. І правда з нами, бо ми на своїй землі, край світ захищаємо, а не людей грабуємо, як ті мунгали з незнаної нам Мунголії...

Євпраксія зі сльозами заспівала, як милого у похід виряджала:

Закувала зозуленька,
Вище саду летючи;
Заплакала вірна жона,
Білу постіль стелючи.
«Постіль моя біла,

Як на тобі твердо спати,
Як на тобі твердо спати
І милого дождати!
І щодень гірко тужити...
Ой як тяжко-важко милого дождати...»

І більше Євпраксії не судилося побачити свого судженого.

Великий князь Юрій Рязанський просив допомоги в сусідів, хотів з'єднати війська кількох руських князівств і дати Батию належну відсіч, але...

Звідусіль приходила відмова. Навіть перед смертною загрозою, що нависла над Руссю. А вона вже не була єдиною та згуртованою, як славилася колись у давні часи. Міжусобиці нищили Русь. Про це ще автор «Слова о полку Ігоревім» з гіркотою і болем душі писав, бажаючи руських князів схаменутися і стати проти ворога дружно – плече в плече. А натомість:

У боротьбі з поганями
Між князями нема ладу:

«І се – моє, і те – моє»,
Говорить брат брату.
Й стали князі річ дрібну
Великою звати,
І самі на себе
Крамолу кували,
А погани Руську землю
Між тим шматували...
Розлилися в землі Руській,
Превеликі жалі,
Розлилась печаль велика
Скрізь по Руській землі.
Кували між собою
Перемови. Змови,
Замість об'єднатись...
А погани люто
На землю Руську
Беззахисну набігали, —
Плюндрували-грабували...

Отак було – тут нічого не зміниш і нічого додати.

Упродовж не одного століття, коли свої крамолу на Русі кували, а погани, звісно, користувалися міжусобицями та на Руську землю набігали. І частенько роз'єднаних русичів змагали, бо не стояли русичі заодно.

Але й тоді, коли вороги отчину руську потоптом проходили, князі між собою кували змови, допомагаючи своїм ворогам.

Першою спізнала лиха Київська Русь, а потім – і Північно-Східна... Рязанське князівство повело в сім ділі печальнім перед: вороги вже вогнем і залізом по Русі потоптом проходили, а князі ще не могли ніяк зібратися та об'єднатися – навіть і перед смертною загрозою, що нависла над рідним краєм, коли в полум'ї та крові постало невідворотно: бути чи не бути?... Князям треба б казати «бути», однак робилося все, щоб «не бути».

Юрій, князь рязанський, коли вже загарбники стояли гамірним табором на березі річки Вороніж, ледве спромігся зібрати раду: великого князя владимирського Георгія Всеволодовича, братів своїх, князя муромського Данила Інгваровича, князя коломенського Гліба Інгваровича, князя красного Олега, князя пронського Всеволода, ще одного чи двох удільних князів – і все. Решта не відгукнулися, діючи за відомим прислів'ям: моя хата скраю, мені це й не болять... На Рязань посунули мунгали – нехай Рязань і викручується, а нас, дасть Бог, лихо-біда стороною обійде.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.